

2. ÜNİTE: DEĞİŞİM ÇAĞINDA AVRUPA VE OSMANLI

2.1.AVRUPA'DA DEĞİŞİM ÇAĞI

- Avrupa'da XV. yüzyılın başlarına kadar siyasi, ekonomik ve sosyal alanlarda en etkili güç Roma Kilisesi ve bu gücü temsil eden Papalık'tır. Batı Roma İmparatorluğunun çöküşünden sonra yaşanan siyasi boşluk neticesinde Avrupa halkları kurtarıcı olarak Papa'ya sığındı. Bu gelişme üzerine kilise her alanda yetkilerini genişletmeye başlamış ve Orta çağ Avrupa'sını şekillendirmiştir.
- Papalık, Orta çağ Avrupa'sını şekillendirmeye başladığı yıllarda dönemin önemli üniversitelerinde eğitim alanında Skolastik düşünceyi egemen kılarak, bilim alanındaki çalışmaların önünü tamamen tıkamıştır.
- Orta çağ Avrupa'sında giderek zenginleşmeye başlayan Papalık, görkemli bir yaşam sürmeye başlamış ve bu görkemli yaşamın faturasını Hristiyan halktan topladığı vergilerden karşılamıştır.
- Orta çağ Avrupa'sında kilisenin otoritesinin sarsılmasında 1347 yılında başlayan veba salgını oldukça etkili olmuştur. Bu salgında halktan olduğu kadar din adamlarından da ölümler yaşanmış ve birçok rahip işini bırakmıştır. Bununla birlikte Rönesans, Reform ve ekonomik gelişmelerinde papalığın gücünü kaybetmesinde etkisi olmuştur.

Rönesans

- Rönesans, IV. Yy ortalarında İtalya'da başlamıştır. İlk olarak edebiyat alanında başlamış olup güzel sanatlar ve bilim alanında etkisini göstermiştir.
- Rönesans'ın etkili olmasında Hümanizm akımının oldukça etkili olmasıdır. İnsana değer veren bir yaklaşım olan hümanizmin görüşleri Papalık ile zıt düşmüştür.
- Rönesans sanatçıları, herhangi bir dini ve toplumsal tabuyu önemsemeden sanat yapmayı ilke edinmiştir.

Reform

- Hümanistlerin hür düşünce ve insanın değeri üzerindeki çalışmaları Tanrı-insan ilişkilerinin yeniden ele alınmasına sebep olmuştur. Bir birey olarak insanın değerini vurgulamaları, dogma veya batıl inançları kabul etmek yerine eleştirel düşünceyi ve kanıtı benimsemeleri hümanistleri kilise öğretileri ile çelişen sonuçlara götürmüştür.
- Kilisenin harcamalarının artması üzerine Papa X. Leon, Endüljans uygulamasını (kişinin ölümünden sonra bir kişinin cennete gidebilmesi için kiliseden satın alınan af belgesi) yeniden uygulamaya koymuştur.
- Luther, endüljansı tehlikeli bir uygulama olarak görmüş ve "95 Tez" ini ilan ederek görüşlerini kilise kapısına asmıştır. Aynı zamanda bir hümanist olan Luther'in Almanya'da başlattığı reform hareketi, Avrupa'da büyük destek görmüştür.
- Reform hareketine verilen destek sonunda Fransa'da Calvinizm, İngiltere'de Anglikanizm mezhepleri ortaya çıkmıştır.

Din Savaşları

- Reform hareketinin bütün Avrupa'ya yayılması, devletlerin kendi içerisinde din temelli büyük mücadeleler vermesine neden olmuştur.
- Katolikler ve Protestanlar arasındaki ilk savaş, Alman prenslikleriyle Protestanlar arasında başlamış ve yirmi beş yıl sürmüştür. Bu savaş sonunda imzalanan 1555 Augsburg (Ogsburg) Antlaşması ile Protestan mezhebi ve kilisesi Almanya'da resmen tanınmıştır. Bu antlaşmayla Almanya'daki prensliklere istedikleri mezhebi seçme özgürlüğü verilmiş böylece Martin Luther'i destekleyen prensliklerle Katolik prenslikler arasında barış sağlanmaya çalışılmıştır.
- Augsburg (Ogsburg) Antlaşması neticesinde Protestan ve Katolik olmak üzere iki Almanya ortaya çıkmıştır. Bu bölünme Avrupa'ya da yayılmış ve yüzyılı aşacak olan çatışmaların başlangıcı sayılmıştır.
- Bohemya bölgesinde Protestan Çekler ile Kutsal Roma İmparatorluğu arasında Katolik-Protestan anlaşmazlığı nedeniyle 1618'de Otuz Yıl Savaşları başlamıştır. Avrupa'daki diğer devletleri de içine alan bu savaş, din temelli başlasa da yıllar içinde siyasi egemenlik mücadelesine dönüşmüştür.
- Kutsal Roma İmparatorluğu, Alman prenslikler, İspanya, Fransa, İsveç, Flemenk temsilcileri 1648'de Almanya'da bir araya gelerek Otuz Yıl Savaşlarına son verecek Vestfalya Barışı'na imza atmıştır. Vestfalya Antlaşması'ndan itibaren Avrupa'da modern devlet anlayışı ortaya çıkmıştır.
- Vestfalya görüşmelerinde ilk defa Papalık temsilcisi dışlanmış ve söz hakkı verilmemiştir. Böylece modern diplomasinin başlangıcı ortaya çıkmıştır.

Siyasi, Sosyal, Ekonomik Dönüşüm

- Yeni Çağ Avrupa'sında rönesans ile birlikte kilisenin devletten bağımsız olabileceği fikri gelişmeye başladı. Bunun sonucunda derebeyliğin yerine merkezi krallıklar güç kazanmaya başladı.
- Hristiyan dünyasında Haçlı Seferleri gibi ittifaklar görülmemiş ve sekülerleşmenin etkisiyle ulus devletlerin kendi çıkarları için yaptığı ulusal savaşlar gündeme gelmiştir.
- Ulus devletlerin kurulması sürecinde yaşanan ekonomik sorunları çözmek için devletlerin sömürgeciliğe yönelmesi, daimi orduların bulunması zorunluluğuna bu durumda ekonomide Merkantilizm anlayışının doğmasına sebep olmuştur.
- Merkantilizm, ülkelerin güç ve zenginliğinin sahip olduğu değerli madenlerle ölçülebileceği fikrine dayanan bir ekonomik sistemdir. Bu ekonomik sisteme göre bir ülkenin iki zenginliği olmalıdır. Birincisi hazinesinde değerli madenler, ikincisi ise kalabalık nüfustur.

Bilim Devriminden Aydınlanma Çağına

- Rönesans ve Reform' un ortaya çıkardığı fikir hareketleriyle birlikte düşünürler, geliştirdikleri kurallar ve kanunlarla doğal dünyayı nasıl anlayabileceklerini araştırmıştır.
- Galileo (Galile), Kepler (Keplr), Copernicus (Kopernik) ve Newton (Nivtın) gibi bilim insanları sayesinde Avrupa'da, Bilim Devrimi gerçekleşmiştir.
- Copernicus Güneş Sistemi'ni keşfetmiş, Dünya'nın yuvarlak olduğunu ve Güneş'in etrafında döndüğünü 1543'te yayımladığı "Göksel Kürelerin Devinimleri Üzerine" adlı eserinde ispatlamıştır.
- Machiavelli Aydınlanma Dönemi'nde yeni toplumun ve yeni devletin şekillenmesine yardımcı olmuştur. "Hükümdar (Prens)" adlı kitabında Machiavelli, İtalya'da siyasi birliğin ancak güçlü bir hükümdarla sağlanabileceği fikrini ortaya atmıştır.
- Thomas Moore, "Ütopya" adlı eserinde İngiltere'deki toplu düzenini ve adalet sistemini eleştirmiştir.
- XVIII. yüzyılda "Aklını kendin kullanma cesaretini göster." diyen Alman Filozof Kant, aydınlanmanın parolası olan bu sözyle insanın aklını başkasının kılavuzluğuna bırakmaması gerektiği üzerinde durmuştur.
- XVIII. yüzyılda yaşayan **Jean Jacques Rousseau** da halkın iktidarını, her alanda eşitliğini ve mutlak demokrasiyi savunan bir düşünürdür.
- Modern bilimin iki önemli unsuru olan deney ve gözlem aracılığıyla başarıya ulaşan Newton 1727 yılında öldüğünde, geliştirdiği bilim anlayışı ve Parçacık Kuramı, bilim topluluklarınca benimsenmeye ve savunulmaya başlanmıştır.

2.2. OSMANLI DEVLETİ'NDE DEĞİŞİM

Avrupa'ya Akan Servet

- Osmanlı Devleti'nin İstanbul'u feth ederek ticaret yollarının kavşak noktasına yerleşmesi Avrupalı devletleri alternatif yol arama çalışmalarına yönlendirdi.
- Rönesans hareketleri neticesinde Avrupa'da denizcilik alanında bilgilerin ilerlemesi ve gemi teknolojisindeki ilerleme Coğrafi Keşifler üzerinde oldukça etkili oldu.
- Coğrafi keşifler sonucunda Ümit Burnu'nun bulunması neticesinde kadim ticaret yolları yön değiştirdi. Amerika kıtasının bulunması ile Avrupa ekonomisi için bir umut kapısı oldu.
- Amerika kıtasının bulunması Dünya'da büyük bir nüfus hareketinin yaşanmasına sebep oldu. İspanya, Portekiz, İngiltere ve Hollanda gibi devletler buldukları bölgelerin madenlerine el koymaya başladılar.
- Coğrafi keşifler neticesinde Avrupa'da değerli madenlerin miktarının artması sonucunda Osmanlı Devleti'nin ekonomisi de etkilendi.
- Avrupa'daki altın ve gümüşün Osmanlı ülkesine girmesi sebebi ile Osmanlı para birimi olan akçenin değeri düştü. Fiyatlarda dalgalanmalar ve enflasyon ile karşılaşıldı.
- Enflasyon ve fiyat dalgalanmaları ile mücadele etmek için akçenin içindeki gümüş miktarı düşürüldü. Bu uygulamaya Osmanlı Devleti'nde "Tağşiş" adı verildi.
- Coğrafi keşiflerden sonra yeni ticaret yollarının bulunması Akdeniz ticaretinin öneminin azalmasına sebep oldu. Sanayi Devriminin temeli olan ucuz hammadde ve iş gücü gereksinimi böylece sağlanmış oldu.

Kapitülasyonların Sürekli Hâle Getirilmesi

- Kapitülasyon, genellikle Müslüman ülkelerde Hristiyanların haklarını belirleyen antlaşmalar olup İslam ülkelerinde bu kelimenin karşılığı olarak “ayrıcalık, üstünlük” anlamında ‘imtiyaz’ ifadesi kullanılmıştır.
- Osmanlı devletinde gerçek manada ilk kapitülasyonlar 1569 yılında Fransa devletine verilmiştir. Bu kapitülasyonlar XVI. ve XVII. Yüzyıllarda padişahlar tarafından uzatılmıştır.
- 1736-1739 yılları arasında süren savaş sonucunda imzalanan Belgrad Antlaşmasında Fransa elçisi aktif rol almış ve Osmanlı Devleti’ne yakın bir siyaset izlemiştir. Belgrad Antlaşmasının yapılmasından bir yıl sonra Fransız Elçiliğinin çalışmaları neticesinde 1740 yılında imzalanan kapitülasyon antlaşması ile Fransa’ya süresiz olarak verildi.
- 1740 yılında Fransa’ya süresiz olarak verilen bu kapitülasyonlar ilerleyen yıllarda Osmanlı Devleti’ne 1838 Baltalimanı Ticaret Sözleşmesinin imzalanmasına kadar giden sürecin yaşanmasına sebep oldu.
- Osmanlı Devleti’nin iyice zayıfladığı ve dış müdahaleye açık olduğu dönemlerde batılı devletlerin Osmanlı içişlerine müdahale etmek için bir araç haline geldi. Özellikle kapitülasyonlardan yararlanan İngiltere ve Fransa gibi devletler Osmanlı ülkesinde kurdukları bankalarla ekonomiye müdahale eder hale geldiler.

Askerî Devrim ve Osmanlı Devleti

- Ateşli silahların savaşlarda etkin kullanılmasıyla birlikte mızrak terk edilmeye başlanmıştır. Ordular, ateş güçlerini artırmak için dönüşümlü ateş etmeye dayalı “kontra-marş” adı verilen bir teknik uygulamıştır.
- Bu teknik, ateş eden birliklerin en arkaya geçerek yeni ateş için hazırlandıkları ve sürekli bir devridaim içerisinde oldukları bir sistemdir.
- Osmanlı Devleti’nin bu dönemde askeri anlamda bir dönüşüm yaşamasında coğrafi keşifler neticesinde zenginleşen Avrupa’nın askeri alana yatırım yapması etkili olmuştur.
- 1593-1606 yılları arasında Avusturya ile yapılan savaşlarda Osmanlı devleti batının hem askeri teknolojisini hem de buna bağlı olarak gelişen yeni askeri taktiklerini gördü.
- Osmanlı devleti bu yeni durumu iki şekilde dengelemeye çalıştı. Birincisi silahlı yeniçeri sayısını artırmak, ikincisi ise ateşli silah kullanabilen sekban, saruca, levent gibi yeni askeri birlikler oluşturmak.

Yeniçerilerin Sayısındaki Artış

- Osmanlı devleti 1593-1606 Avusturya ile yapılan savaşın uzaması üzerine ilk defa ciddi sıkıntılar ile karşılaştı. Bu savaşlarda yeniçerilerin düşman askerlerine karşı başarısız olması üzerine sayısının artırılmasına karar verildi.
- Yeniçerilerin sayısının artırılması beraberinde yeni sorunları da getirdi. Yeniçeriler, devletten üç ayda bir “ulufe” adı verilen maaş aldıkları için devletin ekonomik yükü arttı.
- Bu esnada yeniçeri alımında “eşkâl defteri” tutma geleneğine önem verilmedi. Ocağa girmesi yasak olan dinsel gruplardan da alınmalar başladı. Beraberinde usulsüz atamalarında yapılmasıyla ocağın disiplini günden güne bozuldu. Gittikçe önemini kaybeden devşirme sistemi, XVIII. yy. ortalarında sona ermiştir.

Tımar Sistemindeki Bozulma

- Tımar sistemi, Osmanlı devletinin askeri ve ekonomik düzeninin temelini oluşturan bir sistemdi. Bu sistemin bozulmasında içeriden ve dışarıdan yapılan müdahaleler oldukça etkili olmuştur.
- Avrupalı devletlerin askeri devrim neticesinde kendilerini geliştirmesi üzerine XVI. yy sonlarında yapılan savaşların süresinin uzaması görüldü. XVI. yüzyılın sonlarından itibaren tımar sisteminin bozulmasıyla Osmanlı Devleti hem asker ihtiyacını karşılamak hem de ordunun teçhizatını sağlamak amacıyla yeni arayışlar içine girmiştir.
- Devlet, ordunun lojistiğini sağlamak ve ulufeli askerinin maaşlarını ödemek için gerekli olan nakit para ihtiyacını, tımar topraklarını mukataa hâline getirerek karşılamaya çalışmıştır. Devletin nakit ihtiyacının giderek artması sonucu devlet denetiminden çıkarılan miri topraklar, mülk ve vakıf statüsüne geçirilerek bir anlamda özelleştirilmiştir.
- Savaşlarda alınan ağır yenilgiler, Osmanlı ordusunda hâlihazırda hizmet veren çok sayıda profesyonel askerinin kaybına neden olmuştur. Sürekli savaş hâli nedeniyle tımarlı sipahiler, topraklarının başında duramamıştır. Bu durum Osmanlı Devleti’nde sosyo-ekonomik sorunların yaşanmasına neden olmuştur.

Tımar Sisteminin Bozulmasının Nedenleri

- Tımarların, rüşvet karşılığında sipahiler dışında kimselere verilmesi
- Tımarların saray görevlilerinin eline geçerek özel mülk veya vakfa dönüştürülmesi
- Nüfusun hızlı artması
- Enflasyon artışı ve paranın değer kaybetmesi
- Uzun süren savaşların yaşanması
- Dirliklerin parayla alınıp satılır hâle gelmesi
- Geleneksel silahlarla savaşan sipahilerin, ateşli silah eğitimine ayak uyduramaması

Osmanlı Devleti'nde Ekonomik Tedbirler

- Osmanlı Devleti, yaşanan olumsuzlar üzerine farklı ekonomik politikalar gereği birtakım yeni uygulamalar yapmak zorunda kalmıştır.
- Devlet; başta savaş olmak üzere deprem, kıtlık, salgın gibi özel durumlarda da değişik isim ve miktarlarda yeni vergiler koymaya mecbur kalmıştır.
- Osmanlı Devleti'nde XVII. yüzyılın başlarından itibaren mali sıkıntılarla birlikte nakit ihtiyacı artmıştır. Bu durum tımar topraklarının merkezî hazineye bağlanmasına yani iltizam hâline getirilmesine sebep olmuştur. İltizam toprakları daha sonra malikâne topraklarına dönüştürülmüştür.
- Osmanlı Devleti'nde savaşlara bağlı ekonomik sıkıntılar nedeniyle varlıklı kişilerden imdadiyye adı altında yardımlar da toplanmıştır. Önceleri sefer masraflarını karşılamak için koyulan ve "imdad-ı seferiyye" adı verilen bu vergi, XVIII. yüzyıl sonlarından itibaren sürekli hâle getirilmiştir.

2.3. OSMANLI DEVLETİ'NDE İSYANLAR VE DÜZENİ KORUMA ÇABALARI

- Osmanlı devleti Avusturya ve İran ile yoğun olarak savaştığı XVI. ve XVII. yüzyıllarda bazı isyan hareketleri ile de uğraşmak zorunda kaldı.
- Bu isyanlar merkezde Yeniçeri, Anadolu'da ise Celali isyanlarıdır.

Celâli İsyânları

- İlk Celali isyanı Osmanlı devletinde Yavuz Sultan Selim'in padişahlığı döneminde yapılmıştır.
- Fetihlerin de azalmasıyla mevcut toprak ve kaynaklar artan nüfusa yetersiz gelmeye başlamıştır. Bu gelişmeler toplum düzeninde bozulmalara ve Anadolu'da işsiz güçsüz bir kalabalığın oluşmasına neden olmuştur. Osmanlı topraklarındaki bu nüfus artışına, 1591-1595 yılları arasında yaşanan uzun süreli kuraklık da eklenince Anadolu'da Celâli İsyânları tekrar başlamıştır.
- Bu isyanlar, devletin varlığını ya da Osmanlı hanedanını hedef almamış isyanların amacı devletin imtiyazlarından faydalanmak olmuştur.
- Celâli İsyânları, devleti çok uğraştırmışsa da devlet için ciddi bir tehlike olmamıştır. İsyana katılanlar bir gün Celâli iken ertesi gün devlet hizmetinde bir görevli veya itaatli bir reaya olabilmıştır.

Celâli İsyânlarının Sonuçları

- Tarımsal ve hayvansal ürün fiyatları yükselmiştir.
- "Büyük Kaçgun" adıyla anılan göç hareketi başlamıştır.
- Anadolu'daki sosyal düzen bozulmuştur.
- Şehirlerde asayiş sorunu ortaya çıkmıştır.
- Üretimin durma noktasına gelmesi devletin vergi toplayamamasına hazinenin para sıkıntısı çekmesine sebep olmuştur.

Yeniçeri İsyanları

- Yeniçeri İsyanlarının çoğu İstanbul'da gerçekleşmiştir. Devlet adamları arasındaki iktidar mücadeleleri ve ekonomik sıkıntılar bu isyanların temel sebepleridir.
- Yeniçerilerin ilk isyanları Fatih zamanına kadar uzansa da XV ve XVI. yüzyıllarda genellikle dirayetli padişahlar tahta geçtiği için yeniçeriler etkili olamamıştır.
- Yeniçeri İsyanları sadece başkentle sınırlı kalmamıştır. Vergi toplamak ve devlet işlerini yürütmek gibi görevlerle eyaletlerde çiftlikler kuran yeniçeriler, vergiden muaf oldukları için ticarete başlamıştır. Zamanla eyaletlerdeki gelir kaynaklarına da el atan yeniçeriler, iltizam işleriyle uğraşmaya başlamıştır. Taşrada yeniçerilerin zulmünden bıkan halk, onlara karşı zaman zaman isyan etmiştir.
- Yeniçeri İsyanlarının en şiddetlisi Yeniçeri Ocağı'nı kaldırarak disiplinli bir ordu kurmak ve devlete çeki düzen vermek isteyen Sultan II. Osman zamanında çıkmıştır. Hayatına dokunulmayacağına dair söz verilen II. Osman, Yedikule Zindanları'nda öldürülmüştür.
- Küçük yaşta tahta çıkan IV. Mehmet'in yönetimi tam olarak sağlayamaması ve iktidarın uzun süre saray ağaları ve hanım sultanların elinde kalmasını fırsat bilen yeniçeriler isyan etmiştir. IV. Mehmet'ten saray ağalarını idam etmesini isteyen asilerin bu istekleri kabul edilmiştir. İdam edilenlerin cesetleri Sultanahmet Meydanı'ndaki çınar ağacına asıldığı için bu olaya Vaka-i Vakvakiye (Çınar Vakası) denilmiştir

Ekber ve Erşed Sistemi

- Osmanlı Devleti'nde, hanedan üyelerinden hangisinin tahta geçeceğini belirleyen kesin bir kuralın olmayışı, taht mücadelelerine sebep olmuştur.
- Osmanlı devletinde Yıldırım Bayezid'in çocukları Fetret devrinde, Fatih'in çocukları II. Bayezid ve Cem Sultan babalarının ölümü üzerine, Kanuni Sultan Süleyman'ın çocukları Selim ile Bayezid arasında taht mücadeleleri yaşanmış ve bu durum Osmanlı devletini zor durumlara sokmuştur.
- III. Mehmet'in ölümü ile tahta çıkan I. Ahmet, kafes sisteminden tahta çıkan ilk şehzadedir. Tahta çıkınca kardeşi Mustafa'yı öldürmemiştir. Bu durumda kardeşinin ruhi bunalım içinde olması ve bu durumdan ötürü ulemanın kardeşin katline izin vermeyişi etkili olmuştur.
- Bu gelişme üzerine Osmanlı saltanatında en büyük kardeşin tahta geçme sistemi yürürlüğe girmiş ve 1617 yılında I. Ahmet ölünce, yerine en büyük kardeşi I. Mustafa'nın tahta çıkarılması ile birlikte ekber-erşed sistemi uygulamaya konmuştur.

Çözüm Arayışları ve Layihalarda Osmanlı

- XVI. yy'ın son çeyreğinde başlayan çözümlenme ve buhrandan kurtulmak için yeni ve kalıcı tedbirlerin alınması gerektiğini düşünen devlet erkânı, nasihatname tarzında raporlar düzenlemiştir. Bu raporlar layiha ve risale olarak adlandırılmıştır.
- Bu dönemde devletin kötüye gidişi hakkında rapor yazan en önemli devlet adamı Koçi Bey'dir. Dönemin önemli devlet adamlarından olan Koçi Bey IV. Murat ve Sultan İbrahim'e raporlar sunmuştur.
- Koçi Bey, devlet yönetimindeki bozulmanın sebebini rüşvet olarak görmüştür. Rüşvetin engellenmesi için çözüm önerisi olarak veziriazamların işlerine karışılmamasını, Enderun ve Birun halkının yönetimden uzak tutulmasını, beylerbeylerin liyakatli ve devletine sadık kişilerden seçilmesi gerektiğini belirtmiştir.
- Koçi Bey, devletin içinde bulunduğu mali sorunların ve askerî başarısızlıkların sebebini tımar ve zeamet dağıtımındaki adaletsizliklere ve yeniçeri sayısının artışına bağlamıştır. Ulufeli kul sayısındaki artış, reayadan toplanan vergilerin artırılmasına bu da reayanın fakirleşmesine sebep olmuştur. Koçi Bey'e göre reayanın vergi sorumluluğunu aksatmadan yerine getirebilmesi için vergiler makul bir seviyeye indirilerek adaletin gözetilmesi gerekmektedir.

Lâle Devri Yenilikleri

- Osmanlı tarihinde 1718 Pasarofça Antlaşması'yla başlayıp 1730 Patrona Halil İsyanıyla biten dönem Lâle Devri olarak adlandırılmıştır.
- Yüzyıllardır savaş hâlinde olan Osmanlı Devleti ile Avrupa arasındaki ilişkiler ilk kez bu kadar yakınlaşmıştır.
- Osmanlı devlet erkânı ve dönemin bazı aydınları, ilk kez Avrupalıların üstünlüğünün altında yatan sebepleri öğrenmek gerektiğini kabul etmiştir. Bu nedenle Avrupa'daki düzene ayak uydurularak ıslahatlar yapılması ve değişimin yolunun açılması gerekliliği ortaya çıkmıştır.

- Lale devrinde Osmanlı devletinde bilim-kültür ve sanat, şehir hayatı, diplomasi, teknik, mimari ve ekonomik alanlarda birçok yenilik yapılmıştır.
- Bilim-kültür alanında, ilk defa çiçek aşısı uygulaması hayata geçirilmiştir. Topkapı sarayı ve yeni camide ilk defa kütüphaneler bu dönemde açılmıştır.
- Avrupa modası İstanbul'da şehir hayatında etkili olmaya başlamıştır. Batı tarzı giyim, mimari alanda kendisini göstermiştir. İstanbul'da ilk defa "Tulumbacılar" adı altında yangınlarla mücadele etmek için itfaiye teşkilatının temelleri atıldı.
- Bu dönemde ilk defa geçici elçilikler açıldı. 28 Mehmet Çelebi Avrupa'ya gönderilen ilk elçimiz oldu.
- İlk Türk matbaası İbrahim Müteferrika ve Mehmet Said Efendi tarafından kuruldu.
- Batı mimarisi ile binalar inşa edilmiş, süsleme sanatında barok ve rokoko tarzları uygulanmıştır.
- Çiniciliğin yeniden canlandırılması amacıyla 1725'te İstanbul'da bir çini atölyesi, bunun yanında bir de kumaş ve çuha atölyesi kurulmuştur.

Matbaa ve Bilginin Üretilmesi

- Üretilen bilginin geniş halk topluluklarına ulaştırılmasını sağlayan gelişme ise matbaanın icadıdır.
- Modern anlamda ilk matbaa Avrupa'da Johannes Gutenberg (Yuhannes Gutinberk) tarafından 1450'lerin başında geliştirilmiştir.
- Basın sanatının gelişip yaygınlaşması sonucu insanlar geniş ölçüde okuma imkânı bulmuş ve o zamana kadar soylularla din adamlarının yararlandığı kitaplar artık halkın da kullanımına açılmıştır.
- Avrupa'da matbaanın geliştirilmesi ile bilginin kayıt altına alınması kolaylaşmış, kitapların kopyaları kısa sürede ve çok sayıda üretilebilmiş, kâğıt ucuzlamış ve yaygınlaşmıştır. Bilginin, bilimin ve kültürün korunmasında ve yayılmasında hayati işleve sahip olan kitap sayısındaki artış, Avrupalılara bilgiye erişim konusunda büyük bir avantaj sağlamıştır. Bu gelişmelerle Avrupa'da okuryazar sayısı hızla artmaya ve insanların eğitim düzeyi yükselmeye başlamıştır.
- Matbaanın yaygın şekilde kullanılmaya başlanması, kütüphaneleri de olumlu etkilemiştir. Örneğin Viyana İmparatorluk Kütüphanesi'nde 1600 yılında 10.000 olan kitap sayısı 1680'de 80.000'e çıkmıştır.
- Osmanlı Devleti'nde ilk matbaa gayrimüslimler tarafından kurulmuştur. Gayrimüslimler içerisinde de matbaayı kullanan ilk grup Museviler olup ilk Yahudi matbaası, İstanbul'da 1493 yılında Haham Gerson tarafından kurulmuştur.
- Müslümanların kullandığı ilk matbaa Lâle Devri'nde açılabilmiştir. Osmanlı devlet adamı ve aydını olan İbrahim Müteferrika, Fransa Elçisi Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi'nin oğlu Said Efendi ile ortak bir matbaa kurma konusunda anlaşmıştır. Müteferrika, matbaanın yararlarını anlatan bir rapor hazırlayarak Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'ya sunmuş ve raporuna Vankulu Lügatinin basılmış birkaç sayfasını da eklemiştir.
- Sadrazam'ın öneriyi olumlu karşılaması ve Said Efendi'nin çabalarıyla şeyhülislamın "matbaa kurulmasında din bakımından sakınca olmadığı" yolundaki fetvasıyla matbaa açılmasının önünde bir engel kalmamıştır. İbrahim Müteferrika matbaasında basılan ilk kitap, iki yıl kadar süren çalışmalar sonunda 31 Ocak 1729'da yayımlanan "Vankulu Lûgati" olmuştur. XVIII. yüzyıl sonuna kadar matbaada dil, sözlük, tarih, coğrafya, sosyal bilimler, askerlik, fen, eğitim, matematik gibi konuları içeren 45 kitap basılmıştır. Osmanlı Devleti'nde okuyucu kitlesinin sınırlılığı, matbaanın yaygınlaşmasını da engellemiştir. Hattatlığın yaygın bir meslek oluşu, dinî tutuculuk ve yasaklamalar, okuryazar oranının düşüklüğü, okuma alışkanlığının yaygınlaşmaması, kâğıt ihtiyacı ve yetiştirilmiş eleman sorunu gibi sebeplerle matbaa Osmanlı Devleti'nde Müslümanlar tarafından geç kullanılmıştır.

İlim ve İrfan Epleri

- Osmanlı Devleti'nde âlimler, devletin ilk teşkilatlanmasında genelde yönetici olarak görev yapmıştır. Ülke dışından gelen âlimler matematik, tıp, hukuk, astronomi, din gibi alanlarda ilk eserleri vererek Kuruluş Dönemi'nde Osmanlı toplumunun ihtiyaçlarını karşılamıştır.
- Merkezî otoritenin zayıflamasıyla ortaya çıkan sosyo-ekonomik sorunlar, fetihlerin ve devlet gelirlerinin azalmasıyla yaşanan toprak kayıpları, ilmî gelişmeye engel olmuştur. Bu olumsuzlukların etkisiyle ilmî faaliyetleri teşvik edici unsurların da kaybolmasıyla ilim ve fikir insanları geçim endişesi yaşamaya başlamıştır.
- Kâtip Çelebi (1609-1657) Avrupa ile Osmanlı ilim dünyası arasındaki açığı fark eden ilk Osmanlı âlimi olup Avrupa'da "Hacı Kalfa" ismi ile tanınır. Kendisinden önceki âlimlerden farklı olarak birçok önemli eseri tercüme eden ve Batı'daki ilmî gelişmeleri yakından takip eden Kâtip Çelebi, Arapça ve Türkçe eserler kaleme almıştır. "Cihannüma" adlı coğrafya eseri, Osmanlı ilim ve irfan geleneğinde yeni bir ufuk açmıştır. Katip Çelebi'nin "Keşfü'z-Zunûn" adlı eseri, kapsamlı bir bibliyografya ve ilimler ansiklopedisi özelliğini taşımaktadır.

- Evliya Çelebi, XVII. yüzyılda yaşamış bir diğer Osmanlı aydınıdır. Kırk iki yıl yaptığı seyahatler sonucunda gezip gördüğü yerleri ve şahit olduğu olayları usta bir ressam bakışıyla “Seyahatname-i Evliya Çelebi” adlı eserinde bir araya getirmiştir. Evliya Çelebi Seyahatnamesinde gezdiği bölgelerde bulunan inanışlar, gelenekler, kültürel öğeler, yararlı su ve bitkiler hakkında bilgiler vermiştir.

